

The Success of Prophet Solomon in the Ordeal of the Death of His Son (Verse 34 Surah Saad) Based on Structural Relationship

Mohammad Reza Shamsanaie

Assistant Professor of Quran and Hadith Sciences,
Shahid Mahallati Higher Education Complex, Qom,
Iran

Abbas Sharifi

Assistant Professor, of Quran and Hadith Sciences,
Shahid Mahallati Higher Education Complex, Qom,
Iran

Accepted: 10/07/2024

Extended Abstract

Abstract

Among the verses that have sparked extensive debate among commentators and elicited conflicting interpretations are verses 34 and 35 of Surah Sad, which pertain to Prophet Solomon (PBUH). Reliance on fabricated exegetical narratives and neglect of the contextual framework have led some commentators to attribute inappropriate and unsubstantiated claims to him—claims that contradict the infallibility of the prophets—and to assert that he was deserving of divine punishment. Other commentators, based on the notion of "tark al-awla" (leaving the preferable act) and the assumption that he momentarily neglected Allah, have argued that he was subjected to severe trials and calamities. The commonality between these two interpretations is their inability to coherently connect the various segments of the verses and provide a unified explanation.

This descriptive-analytical study, conducted using library resources, aims to defend the sanctity of Prophet Solomon by critically examining and evaluating the views of commentators. It focuses on the concepts of key terms such as "fitnah" (trial), "inabah"

Received: 23/11/2023

ISSN: 2228-6616

eISSN: 2476-6070

* Corresponding Author: sharifi.abbas22@gmail.com

How to Cite: Shamsanaie, M. R., Sharifi, A. (2024). The Success of Prophet Solomon in the Ordeal of the Death of His Son (Verse 34 Surah Saad) Based on Structural Relationship, *Journal of Seraje Monir*, 15(49), 269-293. DOI: 10.22054/ajsm.2024.76897.1985

(turning to Allah), "awwab" (one who constantly turns to Allah), and "ghufran" (forgiveness), as well as the context of verses 30 to 40 of Surah Sad. The study explores the connection between the attributes of "an excellent servant" ("ni'm al-'abd") and "awwab" with Prophet Solomon's reaction to the lifeless body of his son. It also examines the relationship between this incident and his seeking forgiveness ("istighfar") and his request for "a kingdom such as none after him would have".

The findings of this research demonstrate that Prophet Solomon, upon encountering the lifeless body of his son, turned to Allah in repentance. He sought forgiveness for his desire, which did not align with divine wisdom, and requested that Allah grant him a unique and unparalleled kingdom in compensation for the loss of his son, who was a means to sustain his divinely ordained rule. He asked for a kingdom that would eliminate obstacles, such as the mischief of devils, ensuring that no disruption would occur in achieving his divinely appointed mission.

Introduction

Later with the passing of the Prophet Muhammad (PBUH) and the subsequent prohibition on recording his hadiths, Muslims found themselves in need of understanding the detailed aspects of the Qur'anic verses, particularly the narratives of the prophets. This created an opportunity for Muslims to turn to Jewish scholars who had ostensibly converted to Islam. These individuals exploited this opportunity to the fullest, fabricating false narrations and engaging in the spiritual distortion of Qur'anic verses. Reliance on such narrations and the influence of Isra'iliyyat (Judeo-Christian traditions) in exegesis, coupled with a neglect of the contextual framework of the verses, led some commentators to not only strip certain verses of their clarity, rendering them ambiguous (*mutashabih*), but also to attribute inappropriate and unfounded claims to some of the prophets. A notable example can be found in the verses concerning Prophet Solomon.

A prophet described in the Qur'an with attributes such as "an excellent servant" ("ni'm al-'abd") and "one who constantly turns to Allah" ("awwab") (Qur'an 38:30), and whose status before Allah is described as "nearness to Us and a good place of return" (Qur'an

38:40), has been accused in many early exegetical works of committing grave sins that warranted divine punishment. In some later interpretations, while efforts were made to avoid fabricated narrations and to preserve the sanctity of Prophet Solomon by absolving him of sin, the notion of "tark al-awla" (leaving the preferable act) or momentary neglect was attributed to him. Among these verses are verses 34 and 35 of Surah Sad.

Existing research on these verses contains gaps, such as the lack of a coherent explanation of the contextual relationship between verses 30 to 40 of Surah Sad. Questions remain regarding the connection between the attributes of "awwab" and "ni'm al-'abd" and the subsequent events—such as the inspection of the horses, the encounter with the lifeless body, the seeking of forgiveness, and the request for "a kingdom such as none after him would have". This study aims to address these gaps by relying on the contextual framework of verses 30 to 40 of Surah Sad.

Literature Review

In the course of this research, several articles were identified that address the broader themes surrounding these two verses. Among them is the article *"An Exegetical Analysis of Verse 35 of Surah Sad: A Response to the Doubt Concerning the Supplication of Prophet Solomon (peace be upon him)"* by Abolhassan Barani and Mohammad Ebrahim Izadkhah (2019). This work seeks to demonstrate that Prophet Solomon's request was not motivated by greed or envy. Another relevant article is *"An Examination of Doubts Related to the Interpretation of Verses 31 to 35 of Surah Sad, with an Emphasis on Genealogy and Archaeology"* by Kamran Avisi (2022). The author focuses on tracing the origins of the accusations leveled against Prophet Solomon in exegetical and hadith sources, identifying the Old Testament as the source of these allegations. Additionally, the article *"Revisiting the Translation and Interpretation of Verses 32 and 33 of Surah Sad: A Defense of the Character of Prophet Solomon (peace be upon him)"* by Mohammad Reza Shah Sanaie (2020) is dedicated to addressing the accusations against Prophet Solomon regarding his inspection of the horses.

Given the ambiguity highlighted in the introduction and the necessity for research to address it, this study aims to respond to the aforementioned questions by examining the key terms in question and exploring the contextual relationships between these verses. Through this approach, the research seeks to provide a coherent and comprehensive interpretation that clarifies the connections between the attributes of "an excellent servant" ("ni'm al-'abd") and "one who constantly turns to Allah" ("awwab") and the subsequent events described in the verses, including Prophet Solomon's encounter with the lifeless body, his seeking of forgiveness, and his request for a unique and unparalleled kingdom.

Methodology

This research is descriptive-analytical and based on library resources.

Result

The examination of verses 30 to 40 of Surah Sad reveals that the Almighty initially refers to Prophet Solomon (peace be upon him) with the title "an excellent servant" and explains the reason for this description as his being "Awwab" (one who constantly turns to God). Immediately thereafter, the verses highlight prominent examples of his "Awwab" nature, such as his preoccupation with inspecting warhorses and his encounter with the lifeless body of his son. Contrary to the unfounded accusations made against him in some interpretations, the distinguishing characteristic of Prophet Solomon (peace be upon him) in these verses is his being "Awwab." This attribute led him to strive in all circumstances to turn to God and align his actions with the pleasure of the Lord.

Thus, in the incident of inspecting the warhorses, despite the demands of the wartime situation and the responsibilities assigned to everyone, he evaluated his enjoyment of observing the readiness of the horses against divine pleasure. Through turning to God and supplicating, he ensured that his love for the horses of jihad was solely for the sake of God's satisfaction, with no trace of personal desire or inclination. Similarly, in the incident of facing the lifeless body of his son, who was the investment of his life for the continuation of his divine rule, instead of lamenting or despairing, he turned to God. He sought forgiveness for his desire not aligning with God's wisdom and asked God to grant him a kingdom in return for the loss of his son,

who was his means to sustain divine rule and combat polytheism. He prayed for a kingdom that would itself be a miracle, ensuring that the obstacles faced by other prophets, such as the mischief of devils, would not hinder his mission.

Keywords: Awwab, Lifeless Body, Prophet Solomon, Trial.

سربلندی حضرت سلیمان در آزمایش مرگ فرزند (آیه ۳۴ سوره ص) با محوریت سیاق

محمد رضا شاه سنائی استادیار گروه علوم قرآن و حدیث، مجتمع آموزش عالی شهید محلاتی، قم، ایران

عباس شریفی * استادیار گروه علوم قرآن و حدیث، مجتمع آموزش عالی شهید محلاتی، قم، ایران

چکیده

از جمله آیاتی که معرکه آراء مفسران گشته و تفاسیر متضادی از آن ارائه شده، آیات ۳۴ و ۳۵ سوره ص درباره حضرت سلیمان (ع) است. تکیه بر روایات تفسیری ساختگی و غفلت از سیاق موجب شده برخی از مفسران نسبت های نادرست و ناپسندی که مغایر با عصمت انبیاء است به آن حضرت روا دارند و ایشان را مستوجب عقوبت الهی بدانند و برخی دیگر از مفسران، با اعتقاد به ترک اولی و غفلت آن حضرت از خداوند ایشان را مستوجب آزمایش های بسیار سخت و حوادث ناگواری بدانند. وجه مشترک هر دو تفسیر، عدم پاسخگویی و توانایی در برقراری ارتباط فرازهای آیات مذکور با یکدیگر است. این پژوهش توصیفی تحلیلی که بر اساس منابع کتابخانه ای انجام گرفته، باهدف دفاع از ساحت حضرت سلیمان، ضمن بررسی و نقد دیدگاه مفسران با تکیه بر مفاهیم واژگان «فته»، «اناب»، «اواب» و «غفران» و سیاق آیات ۳۰ تا ۴۰ سوره شریفه ص، به بیان ارتباط بین اوصاف «نعم العبد» و «اواب» با مواجهه آن حضرت با جسد و همچنین ارتباط مواجهه مذکور با استغفار آن حضرت و درخواست «ملکا لا ینبغی...»، پرداخته است. نتایج حاصل از این تحقیق نشان می دهد، حضرت سلیمان (ع) در مواجهه با جسد فرزندش، به خداوند رجوع نموده و از خداوند به جهت اینکه آرزویش با حکمت خداوند تطبیق نداشته طلب آمرزش نمود و از خداوند خواست تا در مقابل از دست دادن فرزندش که سرمایه او جهت تداوم حکومت الهی اش بود، حکومتی ویژه به او عنایت فرماید تا موانع سر راه او از جمله کارشکنی شیاطین، در اهداف آن خللی ایجاد ننماید.

کلیدواژه ها: اواب، جسد، حضرت سلیمان (علیه السلام)، آزمایش.

* نویسنده مسئول: sharifi.abbas22@gmail.com

۱- مقدمه

با رحلت رسول خدا (ص) و ممنوعیت نگارش احادیث آن حضرت و نیاز مسلمانان در فهم جزئیات آیات قرآن کریم به‌ویژه سرگذشت انبیاء، زمینه رجوع مسلمانان به عالمانی از یهود (که تظاهر به اسلام نیز می‌نمودند) فراهم گردید و آنان نیز از فرصت به‌وجودآمده نهایت سوءاستفاده را نموده و با جعل روایات ساختگی اقدام به تحریف معنوی آیات قرآن کردند. تکیه بر این‌گونه روایات و تأثیرگذاری اسرائیلیات در تفسیر و غفلت از سیاق آیات موجب شد برخی از مفسران در تفسیر بعضی از آیات قرآن علاوه بر اینکه آیه را از محکم بودن خارج و به متشابه تبدیل نمایند، نسبت‌های نادرستی نیز به برخی از انبیاء الهی روا دارند. به‌عنوان نمونه می‌توان به آیات مربوط به حضرت سلیمان اشاره نمود. پیامبری که در لسان الهی متصف به اوصافی همچون «نعم العبد» و «اَوَّاب» (ص/۳۰) شده است و جایگاهش نزد خداوند «لزلفی و حسن مآب» (ص/۴۰) است، در بسیاری از تفاسیر متقدم، متهم به ارتکاب گناهان زشتی شده که موجبات تنبیه و عقوبت الهی را برای او به دنبال داشته است و در برخی از تفاسیر متأخر نیز که سعی نموده‌اند از روایت ساختگی به دور مانند و ساحت آن حضرت را از ارتکاب گناهان پاک نگه دارند، به غفلت و ترک اولی ایشان نظر داده‌اند. ازجمله این آیات، آیات ۳۴ و ۳۵ سوره شریفه ص درباره حضرت سلیمان (علیه‌السلام) است. قرآن کریم می‌فرماید: «وَلَقَدْ فَتَنَّا سُلَيْمَانَ وَأَلْقَيْنَا عَلَى كُرْسِيِّهِ جَسَداً ثُمَّ أَنَابَ * قَالَ رَبِّ اغْفِرْ لِي وَهَبْ لِي مُلْكاً لَا يَنْبَغِي لِأَحَدٍ مِنْ بَعْدِي إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ» (ص/۳۴، ۳۵) و به‌راستی سلیمان را آزمودیم و بر تختش جسدی افکندیم، آن گاه به درگاه خدا رجوع کرد* گفت: پروردگارا! مرا بیامرز و حکومتی به من ببخش که بعد از من سزاوار هیچ کس نباشد؛ یقیناً تو بسیار بخشنده‌ای.

در جستجوهای انجام گرفته مقالاتی وجود دارد که به‌صورت کلی به مباحث پیرامون این دو آیه پرداخته‌اند، ازجمله آن‌ها می‌توان به مقاله «بررسی تفسیری آیه ۳۵ سوره ص پاسخ به شبهه ناظر به دعای حضرت سلیمان (علیه‌السلام)» از ابوالحسن بارانی و محمدابراهیم ایزدخواه (۱۳۹۸) اشاره کرد. این اثر به دنبال اثبات آن است که تقاضای

حضرت سلیمان از روی بخل و حسد نبوده است.

مقاله دیگر «چیستی و چرایی مواهی حضرت سلیمان (علیه السلام) در قرآن و تورات» از فهیمه طاهر کوهی و الهه شاه‌پسند (۱۳۹۹) است. این پژوهش به بیان حکمت مواهب اعطاشده به آن حضرت و عدم منافات آن با ساده‌زیستی سایر انبیاء پرداخته است. مقاله دیگر «بررسی شبهات مربوط به تفسیر آیات ۳۱ تا ۳۵ سوره ص با تأکید بر تبارشناسی و دیرینه‌شناسی» از کامران اویسی (۱۴۰۱) است. تمرکز نویسنده بر ریشه‌یابی اتهامات وارد بر حضرت سلیمان در منابع تفسیری و حدیثی است و عهد عتیق را منشأ اتهامات وارد شده به آن حضرت می‌داند. در مقاله دیگری با عنوان «بازخوانی ترجمه و تفسیر آیات ۳۲ و ۳۳ سوره ص و دفاع از شخصیت حضرت سلیمان (علیه السلام)» از محمدرضا شاه‌سنائی (۱۳۹۹) به پاسخ اتهامات وارده به آن حضرت در سان دیدن از اسبان اختصاص یافته است. در هیچ کدام از آثار ذکر شده، ارتباط سیاقی آیات ۳۰ تا ۴۰ بیان نگردیده و همچنین این سؤال که چه ارتباطی میان اوصاف «اَوَّاب» و «نعم‌العبد» و قضایای پس‌از آن - سان دیدن از اسبان، مواجهه با جسد، درخواست غفران و همچنین درخواست «ملکاً لا ینبغی...» - وجود دارد؟ مورد بررسی و پاسخ قرار نگرفته است. با توجه به ابهام مذکور و لزوم تحقیقی جهت پاسخ به آن، این پژوهش بر آن است تا با تکیه بر سیاق آیات و ارتباط واژگان بکار رفته در آن، ضمن بررسی و نقد دیدگاه مفسران به این سؤال، پاسخ دهد.

۲- مفهوم شناسی

۲-۱ فتنه: در لغت به معنای داخل نمودن طلا در آتش تا خالصی و ناخالصی آن مشخص گردد و همچنین به ادخال انسان در آتش نیز استعمال گردیده است. (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲: ۴۲۳) و در اصطلاح قرآنی به معانی مختلفی از جمله آزمایش و امتحان (تغابن/ ۱۵)، شکنجه دادن (بروج/ ۱۰)، عذاب الهی (انفال/ ۲۵)، مصیبت (حج/ ۱۱) و فساد کیبر (انفال/ ۷۳) آمده است. گوهر معنایی این واژه، آن چیزی است که موجب اختلال همراه با اضطراب گردد و دارای مصادیق مختلفی همچون اموال، فرزندان، اختلاف آراء، غلو در امری، عذاب، کفر، ابتلا است. تفاوت این واژه با اختبار، ابتلا و امتحان آن است که اختبار

سربلندی حضرت سلیمان در آزمایش مرگ فرزند (آیه ۳۴ سوره ص) ...؛ شاه سنائی و شریفی | ۲۷۷

از خبر و به معنای اطلاع نافذ از چیزی است و ابتلا به معنای تحول و دگرگونی و امتحان از محن به معنای نهایت تلاش جهت رسیدن به نتیجه است. (مصطفوی، ۱۴۲۶، ۹: ۲۴) از این رو لازم است، به هنگام ترجمه و تفسیر آیاتی که در آن‌ها این کلمات به کار رفته است، تفاوت‌های مذکور لحاظ گردد. لازم به ذکر است، این واژه در آیات قرآن کریم به معنای اختلال در نظم امور و ایجاد اضطراب نیز به کار رفته است. (مصطفوی، ۱۴۲۶، ۹: ۲۴)

لذا به نظر می‌رسد هر جا یکی از این واژگان به کار رفته است همان معنای آزمایش را با در نظر گرفتن خصوصیات آن واژه خواهد داشت. مثلاً اگر «اختبار» به کار رفته، منظور آن آزمایشی است که سبب آگاهی کامل آن فرد به جایگاه واقعی خودش و... گردد و اگر «فتنه» باشد ناظر به سختی‌های زیاد آن است که موجب اختلال و اضطراب گردد و اگر «ابتلا» به کار رفته ناظر به تحولی است که در نتیجه آن آزمایش پدید آمده است.

۲-۲ ناب: در لغت به معنای رجوع بعد از رجوع است (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲: ۸۲۷) به ویژه اینکه با حرف «الی» همراه باشد. (قرشی، ۱۳۷۱، ۷: ۱۱۸) و منظور از آن در آیات قرآن (انابه)، استقرار در مسیری است جهت وصول به قرب پروردگار و همراهی این واژه با حرف «الی» نشان از رسیدن به این نتیجه و غایت دارد. (مصطفوی، ۱۴۲۶، ۱۲: ۲۶۹)

۲-۳ آوب: در لغت به معنای رجوع (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲، ۹۷؛ قرشی ۱۳۷۱، ۱: ۱۳۹) و در اصطلاح رجوع به اطاعت و رضایت پروردگار در هر امری است، برخلاف «توب» که به رجوع از گناه گفته می‌شود. (طوسی، ۱۳۸۹، ۸: ۵۵۹) به عبارت دیگر، به تطبیق همه امور با رضایت الهی «آوب» گفته می‌شود. علامه طباطبایی کلمه «اواین» را برای کسانی به کار می‌برد که در برابر هر گناهی به یاد خدا می‌افتند و به سوی خدا برمی‌گردند. (طباطبایی، ۱۳۹۰، ۱۳: ۸۱) بنابراین اواب اسم مبالغه به معنای کثرت رجوع به سوی پروردگار است (طباطبایی، ۱۳۹۰، ۱۷: ۱۸۹).

واژه مذکور با مشتقاتش ۱۷ مورد در قرآن به کار رفته است. ۳ مورد آن به معنای مطلق بازگشت به سوی خدا در قیامت است (نبا/ ۳۹؛ غاشیه/ ۲۵؛ رعد/ ۳۶) و ۷ مورد به نوع

رجوع انسان به سوی خدا اشاره دارد که ۵ مورد آن به حسن عاقبت و بازگشت نیکو به سوی خداوند (آل عمران/۱۴؛ رعد/۲۹؛ ص/۲۵؛ ص/۴۰؛ ص/۴۹) و ۲ مورد آن به سوء عاقبت برای طاغیان اشاره دارد. (ص/۵۵؛ نبأ/۲۲) و ۷ مورد به معنای رجوع و حضور دائمی در محضر پروردگار در برابر امور است که ۲ مورد از آن به صورت مطلق مربوط به صالحان و متقین (ق/۳۲؛ اسراء/۲۵) و ۵ مورد از آن مربوط به سه تن از پیامبران الهی - حضرت داود (ص/۱۷، ۱۹؛ سبأ/۱۰)، حضرت سلیمان (ص/۳۰) و حضرت ایوب (ص/۴۴) است.

با بررسی این آیات می‌توان، نتیجه گرفت که تسبیح دائمی پروردگار (ص/۱۹)، نیرومندی در علم و حکومت (ص/۱۷) مداومت بر حفظ عهد الهی (ق/۳۲) مورد بخشش خدا بودن (اسراء/۲۵) صبوری (ص/۴۴) و رسیدن به مقام «نعم العبد» (ص/۳۰) از شاخصه‌های واژه مذکور در آیات قرآن کریم است.

۳- دیدگاه مفسران درباره آزمایش حضرت سلیمان در آیه ۳۴ سوره ص
مفسران در تفسیر آزمایش حضرت سلیمان در آیه مذکور که با عبارت «وَلَقَدْ فَتَنَّا سُلَيْمَانَ» آمده است، دو دیدگاه ارائه نموده‌اند:

۳-۱- تنبیه حضرت سلیمان در اثر فریب شیطان و ارتکاب گناه
برخی از مفسران بدون در نظر گرفتن جایگاه نبوت حضرت سلیمان (علیه السلام) و با استناد به روایات جعلی و افسانه‌های اسرائیلی نسبت‌های ناروایی به آن حضرت داده‌اند، از جمله این نسبت‌ها می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:
الف. یکی از شیاطین به نام آصف یا صخر انگشتر حضرت سلیمان (ع) را با فریب از او گرفت و به دریا انداخت و بعد به شکل آن حضرت درآمد و حکومت ایشان را تصاحب نمود و مدت ۴۰ روز به فریب مردم و دگرگونی شریعت مشغول بود تا در اثر تضرع و توبه حضرت سلیمان (ع) فرشته‌ای آمد و آن جن را از تخت فرمانروایی آن حضرت کنار زد و انگشتر به ایشان بازگشت. (طبری، ۱۴۱۲، ۲۳: ۱۰۰)

سربلندی حضرت سلیمان در آزمایش مرگ فرزند (آیه ۳۴ سوره ص) ...؛ شاه سنائی و شریفی | ۲۷۹

ب. نوشیدن شرابی که موجب زوال عقل و از دست رفتن حکومتش شد. (طبری، ۱۴۱۲، ۲۳: ۱۰۱؛ ابوالفتوح رازی، ۱۴۰۸، ۱۶: ۲۷۸).

ج. روایت شده که زمانی که به حضرت سلیمان (ع) فرزندی داده شد، شیاطین به یکدیگر گفتند: اگر این فرزند برای سلیمان زنده و باقی بماند مانند پدرش بر ما سخت خواهد گرفت، لذا سلیمان از خوف خطر آزار آن‌ها فرزندش را به ابر سپرد و خداوند جهت تنبیه او در تکیه بر غیر خدا، جسد بی‌روح آن فرزند را در مقابل او گذاشت. (طبرسی، ۱۳۷۲، ۸: ۷۴۲).

د. عقوبت گناهش بود. یکی به علت اینکه در حال حیض همسرانش با آنان نزدیکی کرد و دوم اینکه به طمع کثرت فرزندان و به علت محبت به آنان که ظهور در حرص به دنیا دارد با همسرانش نزدیکی کرد. (طوسی، ۱۳۸۹، ۸: ۵۶۱)

ه. به خاطر رضایت یکی از همسرانش دستور داد تا تمثال پدر همسرش را ساختند و همسرش به همراه کنیزانش به مدت ۴۰ روز به عبادت آن مجسمه مشغول شدند و آن حضرت بی‌خبر بود. (ابوالفتوح رازی، ۱۴۰۸، ۱۶: ۲۷۷).

و. در سان دیدن از اسبان که چهارده اسب بودند، نماز آن حضرت قضا شد و ایشان نیز آن ۱۴ اسب را کشت و خداوند ۱۴ روز سلطنت را از ایشان سلب نمود. (ابوالفتوح رازی، ۱۴۰۸، ۱۶: ۲۷۷).

۳-۱-۱- نقد دیدگاه اول

این دیدگاه، نسبت‌های ناروایی است که بطلان آن اظهر من الشمس است و برخی از مفسرین بدان پاسخ گفته‌اند:

اولاً: هیچ‌گاه خداوند اجازه نمی‌دهد تا یک جن بتواند در شکل انبیاء ظاهر شده و مردم را فریب دهد. (شریف رضی، ۱۴۳۱، ۳: ۲۶۸؛ طوسی، ۱۳۸۹، ۸: ۵۱۲) معمولاً آنچه سر زبان‌ها است که چون جن جسم لطیفی دارد به هر شکلی می‌خواهد می‌تواند درآید، مطلبی است که هیچ دلیل عقلی و نقلی معتبری بر آن نیست و اینکه برخی ادعای اجماع بر این مطلب دارند علاوه بر اینکه چنین اجماعی وجود ندارد هیچ دلیلی بر حجیت آن در مسائل

اعتقادی نیست. (طباطبایی، ۱۳۹۰، ۱۷:۱۳)

ثانیاً: نبوت در یک انگشتر نیست تا با از دست دادن آن، نبوت نیز زایل شود. (طوسی، ۱۳۸۹، ۸: ۵۶۱؛ شریف رضی، ۱۴۳۱، ۳: ۲۶۷)

افزون بر مطالب شیخ طوسی و سید رضی به عنوان نقد این دیدگاه، موارد زیر نیز قابل تأمل است:

الف) این اتهامات علاوه بر اینکه با مقام نبوت آن حضرت و اوصاف «نعم العبد» و «اَوَّاب» و «لزلفی و حسن مآب» در تضاد است با عبارت آیه بعد «... هَبْ لِي مَلَكًا لَا يَنْبَغِي لِأَحَدٍ مِنْ بَعْدِي...» (ص/۳۵) که مبنی بر درخواست بخشش حکومتی است که هیچ کس سزاوار آن نباشد، سازگاری ندارد.

ب) تعدد نقل‌های گوناگون در نوع گناه انجام گرفته (فریب خوردن حضرت سلیمان و گم کردن انگشتر، نوشیدن شراب، تکیه بر غیر خدا در حفظ جان فرزند، همبستری با همسر در حال حیض، پرستیدن مجسمه و...) و همچنین اختلاف هر کدام از این موارد در منابع مختلف، خود تضعیف این دیدگاه را قوت می‌بخشد. به عنوان مثال، در گم شدن انگشتر آن حضرت نقل‌ها متفاوت است. در نقلی سرقت به جن و در نقلی دیگر به یکی از همسران حضرت سلیمان نسبت داده شده است. (طبری، ۱۴۱۲، ۲۳: ۱۰۲؛ شریف رضی، ۱۴۳۱، ۳: ۲۷۳)

۳-۲- تنبّه ناشی از غفلت حضرت سلیمان (علیه السلام)

نظرات تعدادی از مفسران که به جایگاه نبوت حضرت سلیمان علیه السلام توجه داشته‌اند و تحت تأثیر روایات ضعیف و افسانه‌های اسرائیلی قرار نگرفته‌اند، حکایت از آن دارد که غفلت و ترک اولی آن حضرت موجب شد تا خداوند برای تنبّه، او را در معرض آزمایش بسیار سختی قرار دهد. (میدانی، ۱۳۶۱، ۳: ۵۷۱) برخی جزئیات این ترک اولی را نیز بیان نموده و بر این باورند که آن حضرت آرزو داشت فرزندان شجاعی نصیبش شود تا در جهاد با دشمنان به او کمک کنند. به این منظور تصمیم گرفت تا با همسران متعدّدش نزدیکی نماید و از آن‌ها صاحب فرزندان گردد، ولی فراموش نمود که «ان شاء الله» بگوید

سربلندی حضرت سلیمان در آزمایش مرگ فرزند (آیه ۳۴ سوره ص) ...؛ شاه سنائی و شریفی | ۲۸۱

(طبرسی، ۱۳۷۲، ۸: ۷۴۱؛ قشیری، ۲۰۰۰، ۳: ۲۵۵).

در اینکه آزمایش آن حضرت چه بود در میان قائلین به این دیدگاه اختلاف نظر وجود دارد و اقوال زیر بیان شده است:

الف) فرشته‌ای که به شکل حضرت سلیمان تمثیل پیدا نموده بود و سلطنت آن حضرت را به دست گرفت و مدتی آن حضرت سرگردان شده و از فرمانروایی بازماند. (میدانی، ۱۳۶۱، ۳: ۵۷۱).

ب) از میان تمام همسرانش تنها یکی صاحب فرزند شد که او نیز مرده به دنیا آمد که جسد بی روح او را بر تخت آن حضرت گذاشتند. (طبرسی، ۱۳۷۲، ۸: ۷۴۱)

ج) حضرت دچار بیماری بسیار سختی شد و وضعیت او آن قدر وخیم بود که به شکل جسدی بدون روح بر تخت فرمانروایی افتاد. این دیدگاه از ابومسلم است که شریف رضی آن را محتمل دانسته و در تأیید نظر او شواهدی ارائه داده است (شریف رضی، ۱۴۳۱، ۳: ۲۶۹).

بررسی این دیدگاه حکایت از آن دارد که دیدگاه مذکور معلول دو امر است:

- ۱- مبتلا شدن حضرت سلیمان، نتیجه ترک اولی اوست.
- ۲- طلب غفران کردن آن حضرت پس از مبتلا شدن به آن آزمایش، شاهدی بر نوعی غفلت و ترک اولی آن حضرت است.

۳-۲-۱- نقد دیدگاه دوم

بررسی سیاق آیات و اوصاف به کاررفته درباره حضرت سلیمان (علیه السلام) در تضاد با هرگونه غفلت و ترک اولی آن حضرت است:

الف) تعارض با صفت اَوَّاب و نعم العبد بودن

همان گونه که در بحث واژگان تبیین شد، آوب به معنای رجوع است ولی نه رجوع از گناه برخلاف توب بلکه رجوع به طاعت و رضایت پروردگار در هر امری است و اتصاف به صفت مذکور است که موجب می گردد انسان نه تنها دائماً خود را در محضر پروردگار

بیند و به تسبیح دائمی مشغول گردد، بلکه عالم طبیعت نیز به تسخیرش درآمده و هم صدا با او تسبیح گوی پروردگار شوند. خداوند در سوره کریمه ص جلوه‌های اوآب بودن حضرت داوود را چنین به تصویر کشیده است: «إِنَّهُ أَوَّابٌ» (*) «إِنَّا سَخَرْنَا الْجِبَالَ مَعَهُ يُسَبِّحُنَ بِالْعَشِيِّ وَالْإِشْرَاقِ» (*) وَالطَّيْرَ مَحْشُورَةً كُلٌّ لَهُ أَوَّابٌ» (ص/۱۷-۱۹) او بسیار رجوع کننده [به سوی خدا] بود. (۱۷) همانا ما کوه‌ها را مسخر و رام کردیم که با او در شبانگاه و هنگام برآمدن آفتاب تسبیح می‌گفتند، (۱۸) و پرندگان را [نیز] به‌طور دسته‌جمعی [مسخر و رام کردیم که با او تسبیح می‌گفتند] و همه رجوع کننده به سوی خدا بودند. چنین انسانی به صبر در برابر ناملایمات از طرف دشمن «إِنَّا وَجَدْنَاهُ صَابِرًا... إِنَّهُ أَوَّابٌ» (ص/۴۴) و نیرومندی در حکومت و علم و حکمت و جهاد «اذْكُرْ عَبْدَنَا دَاوُودَ ذَا الْأَيْدِ إِنَّهُ أَوَّابٌ» (ص/۱۷) وَشَدَدْنَا مُلْكَهُ وَأَتَيْنَاهُ الْحِكْمَةَ وَفَصَّلَ الْخِطَابِ (ص/۲۰) متصف می‌گردد و با مداومت در حفظ عهد الهی «أَوَّابٌ حَفِيزٌ» (ق/۳۲) به اخذ لقب «نعم العبد» از جانب پروردگار مفتخر می‌گردد «نِعْمَ الْعَبْدُ إِنَّهُ أَوَّابٌ» (ص/۳۰ و ۴۴) و اجازه نمی‌دهد هیچ گونه غفلتی، حجابی بین او و مولایش ایجاد نماید و مورد غفران الهی قرار می‌گیرد «فَإِنَّهُ كَانَ لِلْأَوَّابِينَ غَفُورًا» (اسراء/۲۵) با این مقدمه به نظر می‌رسد، خداوند سبحان پس از ذکر این صفات به دنبال ذکر مصادیقی از رجوع پی‌درپی حضرت سلیمان (علیه السلام) به پروردگار است و نه بیان غفلت و ترک‌اولی ایشان.

ب) واژه غفران در آیات مذکور به معنای رفع موانع است نه بخشش گناهان

بررسی استعمال واژه غفران در آیات قرآن حکایت از آن دارد که این واژه همیشه به معنای بخشش گناه و غفلت و ترک‌اولی نیست، بلکه گاهی در قرآن کریم به معنای از بین رفتن تبعات و موانع در مقابل دعوت انبیاء به کار رفته است. در آیه ۲ سوره فتح این واژه به رسول خدا (صلی الله علیه و آله) نسبت داده شده است «لِيَغْفِرَ لَكَ اللَّهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَمَا تَأَخَّرَ وَبِئْسَ نِعْمَتُهُ عَلَيْكَ وَيَهْدِيكَ صِرَاطًا مُسْتَقِيمًا» (فتح/۲): تا خدا [با این پیروزی آشکار] آنچه را [به وسیله دشمنان از توطئه‌ها و موانع و مشکلات در راه پیشرفت دعوت به اسلام] در گذشته پیش آمده و آینده پیش خواهد آمد از میان بردارد و نعمتش را بر تو کامل کند

سربلندی حضرت سلیمان در آزمایش مرگ فرزند (آیه ۳۴ سوره ص) ...؛ شاه سنائی و شریفی | ۲۸۳

و به راهی راست راهنمایی‌ات نماید.

مراد از کلمه «ذنب» در آیه شریفه گناه به معنای معروف کلمه یعنی مخالفت تکلیف مولوی الهی و مراد از «مغفرت» معنای معروفش ترک عذاب در مقابل مخالفت خداوند نیست، چون کلمه «ذنب» در لغت عبارت از عملی است که آثار و تبعات بدی دارد و مغفرت هم پرده افکندن بر روی هر چیزی است. حال بر اساس معنای لغوی این دو کلمه، قیام رسول خدا به دعوت مردم و نهضتش علیه کفر، از قبل از هجرت و ادامه‌اش تا بعد از آن و جنگ‌هایی که بعد از هجرت با کفار مشرک به راه انداخت، عملی بود دارای آثار شوم و مصداقی است برای کلمه «ذنب» و عملی بود حادثه‌آفرین و مسئله‌ساز و معلوم است که کفار قریش از ایجاد دردسر برای آن جناب کوتاهی نمی‌کردند و هرگز زوال ملیت و انهدام سنت و طریقه خود را و نیز خون‌هایی که از بزرگان ایشان ریخته شده، از یاد نمی‌بردند و تا از راه انتقام و محو اسم و رسم پیامبر کینه‌های درونی خود را تسکین نمی‌دادند، دست‌بردار نبودند؛ اما خدای سبحان با فتح مکه و یا فتح حدیبیه که آن نیز منتهی به فتح مکه شد، شوکت و نیروی قریش را از آنان گرفت و در نتیجه گناهای که رسول خدا (ص) در نظر مشرکین داشت پوشانید و آن جناب را از شر قریش ایمنی داد؛ بنابراین مغفرت خدا نسبت به آن جناب عبارت است از پوشاندن و ابطال موانع و عقوبت‌هایی که از طرف مشرکان برای پیامبر داشته است و آن به این بود که شوکت و بنیه قریش را از آنان گرفت. مؤید این معنا جمله «وَيُتِمُّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكَ ... وَ يَنْصُرَكَ اللَّهُ نَصْرًا عَزِيزًا» است (طباطبایی، ۱۳۹۰، ۱۸: ۲۵۳).

همچنین شبیه این آیه در سوره غافر نیز آمده است: «فَاصْبِرْ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ وَاسْتَغْفِرْ لِذَنْبِكَ وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ بِالْعَشِيِّ وَالْإِبْكَارِ» (غافر/۵۵): پس [چنان که موسی بر آزار بنی اسرائیل شکیبایی ورزید، تو هم بر آزار دشمنان] شکیبا باش، بی‌تردید وعده خدا حق است و از میان رفتن [توطئه‌ها و موانعی که به وسیله دشمنان در راه پیشرفت دعوت به اسلام برای تو ایجاد شده]، از خدا بخواه و پروردگارت را شب و صبح همراه با سپاس و ستایش تسبیح گوی).

به نظر می‌رسد در آیه ۳۵ سوره ص نیز این واژه در همین معنا به کار رفته باشد: «قَالَ رَبِّ اغْفِرْ لِي» (ص/۳۵): [سلیمان] گفت پروردگارا موانع در پیش روی مرا برطرف گردان.

ج) هر آزمایشی نتیجه گناه، غفلت و ترک‌اولی نیست.

این گونه نیست که در بررسی هر آزمایش و ابتلایی برای افراد به‌ویژه انبیاء و اولیای الهی به دنبال این باشیم که حتماً یک قصور و یا ترک‌اولایی رخ داده است. ممکن است فقط و فقط جهت ارتقای درجات، این انسان‌های الهی مورد سخت‌ترین ابتلائات واقع شوند. در برخی روایات نیز به این موضوع اشاره شده است. امیرالمؤمنین (علیه‌السلام) در این باره فرمودند: «إِنَّ الْبَلَاءَ لِلظَّالِمِ أَدَبٌ وَلِلْمُؤْمِنِ امْتِحَانٌ وَلِلْأَنْبِيَاءِ دَرَجَةٌ وَلِلْأَوْلِيَاءِ كَرَامَةٌ» (مجلسی، ۱۴۰۳، ۶۴: ۲۳۵): همانا بلاء برای ستمکار تأدیب و برای مؤمن امتحان و برای انبیاء درجه و برای اولیاء کرامت است.

بررسی زندگی اهل بیت (علیهم‌السلام) به‌عنوان معصومانی که به‌تصریح الهی در آیه ۳۳ احزاب به مقام تطهیر رسیده و از هرگونه رجسی به‌دورند حکایت از سختی‌های بی‌مانندی دارد که تنها برای ایشان رخ داده‌است. مصائب واردشده بر حضرت امام حسین (علیه‌السلام) یکی از این موارد است. لذا همان‌گونه که آن حضرت را به جهت در معرض این بلا یا قرار گرفتن متهم به گناه و قصور و ترک‌اولی نمی‌کنیم، آزمایش مطرح‌شده برای حضرت سلیمان (علیه‌السلام) نیز را از همین قسم می‌توان به حساب آورد.

۴- آزمایش حضرت سلیمان (ع) مقدمه رشد و تعالی (دیدگاه مختار)

بررسی آیات قرآنی حکایت از این دارد که همه انسان‌ها در بوتۀ آزمایش الهی قرار می‌گیرند و شرط کسب درجات عالی، سربلند بیرون آمدن از این آزمایش‌ها است. خداوند متعال در دومین آیه از سوره مبارکه عنکبوت به این امر قطعی و تخلف‌ناپذیر تصریح کرده است و همه مردم را مشمول آزمایش الهی دانسته است: «أَحْسِبِ النَّاسُ أَنْ يُتْرَكُوا أَنْ يَقُولُوا آمَنَّا وَهُمْ لَا يُفْتَنُونَ» (عنکبوت/۲): آیا مردم گمان کرده‌اند، همین که بگویند: ایمان آوردیم، رها می‌شوند و آنان [به‌وسیله جان، مال، اولاد و حوادث] مورد آزمایش قرار

نمی گیرند؟

همچنین، خداوند متعال در آیات ۱۵۵ تا ۱۵۷ سوره بقره به عموم شدائدی که ممکن است مؤمنان در راه مبارزه با باطل گرفتارش شوند و به وسیله آن آزمایش شوند، اشاره نموده است و به کسانی که در برابر آن پایداری و استقامت کنند، بشارت داده است و صابران را به استرجاع که اشاره به مالکیت الهی بر همه - که ما ملک او هستیم و مالک حق دارد هرگونه تصرفی در ملک خود بکند - است توصیف نموده است: *وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ بِشَيْءٍ مِنَ الْخَوْفِ وَالْجُوعِ وَنَقْصٍ مِنَ الْأَمْوَالِ وَالْأَنْفُسِ وَالثَّمَرَاتِ وَبَشِّرِ الصَّابِرِينَ* (*) *الَّذِينَ إِذَا أَصَابَتْهُمْ مُصِيبَةٌ قَالُوا إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ* (بقره/ ۱۵۵-۱۵۶) و بی تردید شما را به چیزی اندک از ترس و گرسنگی و کاهش بخشی از اموال و کسان و محصولات [نباتی یا ثمرات باغ زندگی از زن و فرزند] آزمایش می کنیم؛ و صبرکنندگان را بشارت ده همان کسانی که چون بلا و آسیبی به آنان رسد گویند: ما مملوک خداییم و یقیناً به سوی او بازمی گردیم.

خداوند متعال نتیجه این آزمایش و صبر در برابر آن و متوجه نمودن خود به خداوند را مشمول درود و رحمت و راه یافتن به هدایت الهی برای انسان بیان می نماید: *«أُولَئِكَ عَلَيْهِمْ صَلَوَاتٌ مِنْ رَبِّهِمْ وَرَحْمَةٌ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُهْتَدُونَ»* (بقره/ ۱۵۷) آنانند که درودها و رحمتی از سوی پروردگارشان بر آنان است و آنانند که هدایت یافته اند.

انبیاء الهی نیز از این قاعده مستثنی نیستند اگرچه نسبت به ابناء دیگر بشر از درجات کمال بالاتری برخوردارند، اما آنها نیز بسیاری از درجات عالی را در دنیا و در بوته آزمایش های الهی به دست آورده اند. چنانچه حضرت موسی (ع) بعد از فراز و نشیب ها و امتحانات گوناگون و بیرون آمدن با سرافرازی و پیروزی از کوره حوادث آماده پذیرش وحی گردید و خداوند مأموریت بزرگ نبوت را بر دوش او گذاشت (طه/ ۴۰) و حضرت داوود را با جریان قضاوت در مورد گوسفندان مورد آزمایش قرار داد (ص/ ۲۴) و حضرت سلیمان با انتقال تخت بلقیس که آن را از ناحیه خود بداند و یا آن را نعمتی از جانب خدا به حساب آورد، مورد آزمایش قرار گرفت که حضرت با عبارت *«هَذَا مِنْ فَضْلِ رَبِّي لِيَبْلُوَنِي أَأَشْكُرُ أَمْ أَكْفُرُ...»* (نمل/ ۴۰) آن را نعمت الهی دانست و خاضعانه رو به درگاه الهی

شکرگزاری نمود. همچنین، حضرت ابراهیم به ذبح اسماعیل با دست خود، مورد امتحان قرار گرفت که قرآن از آن به «إِنَّ هَذَا لَهُوَ الْبَلَاءُ الْمُبِينُ» (صافات/ ۱۰۶) تعبیر نمود. بعد از به شایستگی بیرون آمدن انبیاء از امتحان‌ها است که بهترین پاداش هم در دنیا و هم در آخرت به ایشان عطا گردیده است. (طباطبایی، ۱۳۹۰، ۱۷: ۱۵۳).

۵- مواجهه حضرت سلیمان (ع) با جسد فرزندش در آیه ۳۴ و ارتباط آن با

دعای ایشان در آیه ۳۵

قبل از بررسی ارتباط مذکور لازم است، منظور از واژه «جسد» در آیه ۳۴ مشخص گردد. خداوند در این آیه می‌فرماید: «وَلَقَدْ فَتَنَّا سُلَيْمَانَ وَأَلْقَيْنَا عَلَى كُرْسِيِّهِ جَسَداً ثُمَّ أَنَابَ» (ص/ ۳۴) و به‌راستی سلیمان را آزمودیم و بر تختش جسدی افکندیم آنگاه به درگاه خدا رجوع کرد. در این آیه شریفه دو واژه «جسد» و «کرسی» در کنار یکدیگر به کار رفته است. بر این اساس، در بررسی مراد از «جسد» توجه به این نکته حائز اهمیت است که ارتباط بین «جسد» و «کرسی» چیست؟ واژه کرسی دو بار در قرآن به کار رفته است. این کلمه در لغت به معنای به هم وصل کردن اجزای ساختمان است و اگر تخت را کرسی خوانده‌اند به این جهت بوده که اجزای آن به دست نجار و یا صنعتگر، در هم فشرده و چسبیده شده است و استعمال آن در قرآن کنایه از قدرت و فرمانروایی است (طباطبایی، ۱۳۹۰، ۲: ۳۳۶).

این استعمال نشان از ارتباط بین جسد مذکور در آیه و تخت فرمانروایی دارد. چنانچه اضافه شدن ضمیر هاء به کرسی که به سلیمان برمی‌گردد این بحث را تقویت می‌نماید. لذا براین اساس نفرمود جسدی را بر سریر انداخت بلکه عنوان کرسی را آورده است.

بنابراین، آن حضرت در مواجهه با جسد فرزند جانش (شریف رضی، ۱۴۲۱: ۲۷۰)، فرزندی که آرزو داشت جانشینش گردد و حکومت الهی او را ادامه دهد و آرمانش که همان مبارزه با شرک بود را تحقق ورزد، هیچ‌گونه ناشکری نکرد. ایشان یقین داشت صبر در مقابل این ابتلا برای ایشان سوختنی است که موجب ساختنش می‌شود. سنگینی آزمایش مذکور برای آن حضرت به گونه‌ای بود که خداوند از واژه «فتنا» استفاده نموده است ولی

آن حضرت از این آزمایش نیز سربلند بیرون آمد.

به نظر می‌رسد، پشت سر گذاشتن آزمایش‌های بسیار سخت الهی فرصتی را از طرف حضرت حق در اختیار این اشخاص قرار می‌دهد تا آنچه آرزوی آن را دارند برایشان محقق گردد و این امر برای حضرت سلیمان (علیه‌السلام) محقق گردید، همان‌گونه که چنین فرصتی پس از پشت سر گذاشتن ابتلائات گوناگون برای جدش حضرت ابراهیم (علیه‌السلام) به وقوع پیوست و آن حضرت علاوه بر اینکه به مقام امامت رسید، درخواست مهم خویش که همان باقی ماندن مقام امامت در ذریه‌اش بود را از درگاه خداوند طلب نمود: «وَإِذِ ابْتَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ رَبُّهُ بِكَلِمَاتٍ فَأَتَمَّهُنَّ قَالَ إِنِّي جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ إِمَامًا قَالَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِي قَالَ لَا يَنَالُ عَهْدِي الظَّالِمِينَ» (بقره/۱۲۴) و [یاد کنید] هنگامی که ابراهیم را پروردگارش به اموری [دشوار و سخت] آزمایش کرد، پس او همه را به‌طور کامل به انجام رسانید، پروردگارش [به‌خاطر شایستگی و لیاقت او] فرمود: من تو را برای همه مردم پیشوا و امام قرار دادم. ابراهیم گفت: و از دودمانم [نیز پیشوایانی برگزین]. [پروردگار] فرمود: پیمان من [که امامت و پیشوایی است] به ستمکاران نمی‌رسد.

حضرت سلیمان (علیه‌السلام) نیز پس از سربلندی در آن آزمایش بسیار سخت، ارتقاء یافته و فرصتی یافت تا درخواستش را به خداوند عرضه نماید. آن حضرت دو درخواست خود را به خداوند عرضه نمود: یکی درخواست غفران (برطرف نمودن موانع سر راه) و دیگری عطا نمودن حکومتی که به شخصی بعد از او داده نشود. (ص/۳۵)

به‌نظر می‌رسد تمایز اصلی حکومت درخواستی ایشان در رابطه با موانعی است که شیاطین بر سر راه همه انبیاء ایجاد می‌کردند و آن حضرت درخواست رفع چنین موانعی را داشت. این استدلال بر اساس کنار هم قرار دادن آیه ۵۲ سوره حج مبنی بر اینکه شیاطین بر سر راه همه انبیای الهی مانع ایجاد نموده و کارشکنی می‌کردند و آیات ۱۲ سبأ، ۳۷ ص راجع به تسلط حضرت سلیمان بر شیاطین (حتی شیاطین از نوع جن) است. در آیه ۵۲ حج چنین آمده است: «وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ وَلَا نَبِيٍّ إِلَّا إِذَا تَمَنَّى أَلْقَى الشَّيْطَانُ فِي أُمْنِيَّتِهِ فَيَنْسَخُ اللَّهُ مَا يُلْقِي الشَّيْطَانُ ثُمَّ يُحْكِمُ اللَّهُ آيَاتِهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ» (حج/۵۲): و پیش

از تو هیچ رسول و پیامبری را نفرستادیم مگر آنکه هرگاه آرزو می‌کرد (اهداف پاک و سعادت‌بخش خود را برای نجات مردم از کفر و شرک پیاده کند) شیطان [برای بازداشتن مردم از پذیرش حق] در برابر آرزویش شبهه و وسوسه می‌انداخت، ولی خدا آنچه را شیطان [از وسوسه‌ها و شبهه‌ها می‌اندازد] می‌زداید و محو می‌کند، سپس آیاتش را محکم و استوار می‌سازد؛ و خدا دانا و حکیم است.

و در آیات ۱۲ سوره سبا، ۳۷ و ۳۸ ص تصریح به تسلط حضرت سلیمان (علیه‌السلام) بر شیاطین شده است: «وَمِنَ الْجِنَّةِ مَن يَعْمَلُ بَيْنَ يَدَيْهِ بِإِذْنِ رَبِّهِ وَمَن يَزِغْ مِنْهُمْ عَنْ أَمْرِنَا نُذِقْهُ مِنْ عَذَابِ السَّعِيرِ» (سبأ/۱۲) گروهی از جن به اذن پروردگارش نزد او کار می‌کردند و هر کدام از آنان از فرمان ما سرپیچی می‌کرد از عذاب سوزان به او می‌چشانیدیم. «وَالشَّيَاطِينُ كُلٌّ بَنَاءٌ وَغَوَاصٍ وَآخَرِينَ مُقَرَّنِينَ فِي الْأَصْفَادِ» (ص/۳۷، ۳۸) - و هر بنا و غواصی از شیاطین را [مسخر و رام او نمودیم،] و دیگر شیاطین را که با غل و زنجیر به هم بسته بودند [در سلطه او درآوردیم تا نتوانند در حکومت او فتنه و آشوب برپا کنند].

با توجه به آیات مذکور به نظر می‌رسد تمایز حکومت حضرت سلیمان (علیه‌السلام) با سایر انبیاء، رفع موانع مذکور باشد و رابطه بین آزمایش الهی (وَلَقَدْ فَتَنَّا سُلَيْمَانَ) و درخواست حضرت سلیمان (ع) (قَالَ رَبِّ اغْفِرْ لِي وَهَبْ لِي مُلْكًا لَا يَنْبَغِي لِأَحَدٍ مِّنْ بَعْدِي إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ ...) اینگونه قابل توصیف و تفسیر است.

درخواست مذکور حاوی نکات زیر است:

۱- مقام اوّاب بودن آن حضرت اقتضا نمود که بلافاصله پس از مواجهه با آن مصیبت، به پروردگار رجوع نموده و از اینکه آرزویش (جانشینی فرزند) مطابق با حکمت پروردگار نبود طلب آمرزش نماید. (مدرسی ۱۴۱۹، ۱۱: ۳۵۹).

۲- از پروردگار خواست تا تبعات مرگ فرزندش (که تنها سرمایه او برای تداوم حکومت الهی بود) را از بین ببرد تا در هدف آن حضرت که برپایی حکومت الهی و مبارزه با شرک بود خللی ایجاد نگردد.

۳- حضرت سلیمان حکومتی را درخواست نمود که خود آن حکومت معجزه‌اش باشد تا

سربلندی حضرت سلیمان در آزمایش مرگ فرزند (آیه ۳۴ سوره ص) ...؛ شاه سنائی و شریفی | ۲۸۹

به وسیله آن بتواند به نشر دین الهی و مبارزه با بت پرستی توفیق یابد، درخواستی که مورد پذیرش الهی واقع شد.

۴- با توجه به آیه ۵۲ حج مبنی بر اینکه شیاطین بر سر راه همه انبیای الهی مانع ایجاد نموده و کارشکنی می کردند و همچنین آیاتی که بیانگر تسلط حضرت سلیمان (علیه السلام) بر شیاطین دارد به نظر می رسد تمایز حکومت حضرت سلیمان (علیه السلام) با سایر انبیاء، رفع موانع مذکور باشد.

نتیجه گیری

بررسی آیات ۳۰ تا ۴۰ سوره ص حکایت از این دارد که پروردگار ابتدا از حضرت سلیمان (علیه السلام) با عنوان «نعم العبد: بهترین بنده» یاد نموده و علت این توصیف را نیز «اواب» بودن ایشان بیان می نماید و بلافاصله به ذکر مصداق بارزی از «اواب» بودن آن حضرت که همان قضیه سان دیدن آن حضرت از اسبان جنگی و همچنین مواجهه آن حضرت با جسد بی جان فرزندش است، اشاره نموده است. برخلاف نسبت های ناروایی که در برخی از تفاسیر به ایشان داده شده است از جمله فریب از جن و از دست دادن حکومت، نوشیدن شراب و زوال عقل، اتکا به ابرها جهت حفاظت از جان فرزندش، همبستری با همسران در حال حیض، قضای نماز به علت تماشای اسبان و کشتار اسبان، ویژگی ممتاز حضرت سلیمان (علیه السلام) در این آیات، اواب بودن ایشان است. اتصاف به صفت مذکور موجب شده تا تمام همت حضرت این باشد که در تمام شرایط، به خداوند رجوع نماید و کارهای خود را با رضایت پروردگار تطبیق دهد. لذا در قضیه سان دیدن از اسبان جنگی، در آن شرایط جنگی و مشغله های مربوط به آن که هر کسی مشغول کار محوله بود، ایشان سان دیدن از اسبان جنگی و لذت از مشاهده آماده بودن آنها را با رضایت الهی محک زد و با رجوع به پروردگار و مناجات با آن حضرت اطمینان یافت که محبتی که آن حضرت نسبت به اسبان جهاد دارد جز برای رضایت پروردگار نیست و کمترین هوا و هوس در آن راه ندارد. در قضیه مواجهه با جسد فرزندی که سرمایه عمرش جهت تداوم حکومت الهی او محسوب می شد نیز به جای جزع و فزع، به خداوند رجوع نموده و از خداوند به جهت

اینکه آرزویش با حکمت خداوند تطبیق نداشته طلب آمرزش نمود و از خداوند خواست تا در مقابل از دست دادن فرزندی که سرمایه او جهت تداوم حکومت الهی‌اش و مبارزه با شرک بود، حکومتی به او عنایت فرماید تا خود آن حکومت معجزه باشد و موانع سایر انبیاء از جمله کارشکنی شیاطین در اهداف آن حضرت خللی ایجاد ننماید.

تعارض منافع

تعارض منافع وجود ندارد.

ORCID

Mohammad Reza
Shahsanaie
Abbas Sharifi

<http://orcid.org/0009-0001-8065-7875>

<http://orcid.org/0000-0002-4754-9856>

سربلندی حضرت سلیمان در آزمایش مرگ فرزند (آیه ۳۴ سوره ص) ...؛ شاه سنائی و شریفی | ۲۹۱

منابع

ابوالفتوح رازی، حسین بن علی. (۱۴۰۸). *روض الجنان و روح الجنان فی تفسیر القرآن*. ۲۰ جلد، مشهد: آستان قدس رضوی، بنیاد پژوهشهای اسلامی.

اویسی، کامران. (۱۴۰۱) بررسی شبهات مربوط به تفسیر آیات ۳۱ تا ۳۵ ص با تأکید بر تبار شناسی و دیرینه شناسی. *فصلنامه مطالعات تفسیری*، ۱۳(۴۹)، ۹۳-۱۱۴.

بارانی، ابوالحسن، ایزدخواه، محمدابراهیم. (۱۳۹۸). بررسی تفسیری آیه ۳۵ ص پاسخ به شبهه ناظر به دعای حضرت سلیمان (علیه السلام)، *فصلنامه مطالعات تفسیری*، ۱۰(۴۰)، ۵۹-۶۶.

راغب أصفهانی، حسین بن محمد. (۱۴۱۲). *مفردات الفاظ القرآن، تصحیح صفوان عدنان، بیروت: الدار الشامیه.*

شاه سنائی، محمدرضا. (۱۳۹۹). بازخوانی ترجمه و تفسیر آیات ۳۲ و ۳۳ ص و دفاع از شخصیت حضرت سلیمان (علیه السلام). *فصلنامه مشکوه*، ۴۱(۱۵۷)، ۵۳-۷۲.

شریف رضی، علی بن الحسین. (۱۴۳۱). *تفسیر الشریف المرتضی المسمی ب: نفائس التأویل*. ۳ جلد، ج ۱، بیروت: مؤسسة الأعلمی للمطبوعات.

طباطبایی، محمدحسین. (۱۳۹۰). *المیزان فی تفسیر القرآن*، بیروت: موسسه الاعلمی للمطبوعات. طاهر کوهی، فهیمه، شاه پسند، الهه. (۱۳۹۹). چستی و چرایی مواهی حضرت سلیمان (علیه السلام)

در قرآن و تورات، *فصلنامه مشکوه*، ۳۹(۱۴۸)، ۱۱۷-۱۳۸.

طبرسی، فضل بن حسن. (۱۳۷۲). *مجمع البیان فی تفسیر القرآن*، ۱۰ جلد، تهران: ناصر خسرو.

طبری، محمد بن جریر. (۱۴۱۲). *جامع البیان فی تفسیر القرآن*، ج ۱، بیروت: دارالمعرفه.

طوسی، محمد بن حسن. (۱۳۸۹). *التبیان فی تفسیر القرآن*، ۱۰ جلد، ج ۱، بیروت: دار إحياء التراث العربی.

قرشی، علی اکبر. (۱۴۱۲). *قاموس قرآن*، تهران: دارالکتب الاسلامیه.

قشیری، عبدالکریم بن هوازن. (۲۰۰۰). *لطائف الاشارات، قاهره: الهيئه المصریة العامة للكتاب.*

مجلسی، محمد باقر. (۱۴۰۳). *بحار الأنوار الجامعة لدرر أخبار الأئمة الأطهار*، ج ۲، بیروت: دار إحياء التراث العربی.

مدرسی، محمد تقی. (۱۴۱۹). *من هدی القرآن*، بی جا: دار محبی الحسین.

مصطفوی، حسن. (۱۴۲۶). *التحقیق فی کلمات القرآن الکریم*، تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد

اسلامی.

میدانی، عبدالرحمن حسن حبنکه. (۱۳۶۱). معارج التفکر و دقائق التدبیر، ۱۵ جلد، چ ۱، دمشق: دار القلم.

References

The Holy Quran.

Abolfutuh al-Razi, Husayn ibn Ali. (1987). *Rawd al-Jinan wa Ruh al-Jinan fi Tafsir al-Quran*. 20 Vols. Mashhad: Astan Quds Razavi, Islamic Research Foundation. [In Arabic]

Barani, Abul-Hasan, Izadkhah, Mohammad-Ebrahim. (2019). *Interpretative Study of Verse 35 of Surah Sad: Response to the Objection Regarding the Supplication of Prophet Solomon (AS)*. *Tafsir Studies Quarterly*, 10(40), 59-66. [In Persian]

Majlisi, Muhammad Baqir. (1983). *Bihar al-Anwar al-Jami'ah li-Durar Akhbar al-A'imma al-At'har*, 2nd Ed. Beirut: Dar Ihya al-Turath al-Arabi. [In Arabic]

Modaresi, Muhammad Taqi. (1998). *Min Huda al-Quran*. No location: Dar Muhibbi al-Husayn. [In Arabic]

Mostafavi, Hasan. (2005). *Al-Tahqiq fi Kalimat al-Quran al-Karim*. Tehran: Ministry of Culture and Islamic Guidance. [In Persian]

Maidani, Abdul-Rahman Hasan Habankah. (1982). *Ma'arij al-Tafakkur wa Daqa'iq al-Tadabbur*, 15 Vols., 1st Ed. Damascus: Dar al-Qalam. [In Arabic]

Owisi, Kamran. (2022). *A Study of the Objections to the Interpretation of Verses 31-35 of Surah Sad with Emphasis on Genealogy and Archaeology*. *Tafsir Studies Quarterly*, 13(49), 93-114. [In Persian]

Qurashi, Ali Akbar. (1991). *Qamus al-Quran*. Tehran: Dar al-Kutub al-Islamiyyah. [In Persian]

Qushayri, Abdul-Karim ibn Hawazin. (2000). *Lata'if al-Isharat*. Cairo: The Egyptian General Book Organization. [In Arabic]

Raghib Isfahani, Husayn ibn Muhammad. (1991). *Mufradat Alfaz al-Quran*, edited by Safwan Adnan. Beirut: Al-Dar Al-Shamiyyah. [In Arabic]

Shah-Sanaei, Mohammad Reza. (2020). *Reinterpretation of the Translation and Exegesis of Verses 32 and 33 of Surah Sad and the Defense of Prophet Solomon's (AS) Character*. *Meshkat*

سربلندی حضرت سلیمان در آزمایش مرگ فرزند (آیه ۳۴ سوره ص) ...؛ شاه سنائی و شریفی | ۲۹۳

- Quarterly, 41(157), 53-72. [In Persian]
- Sharif Razi, Ali ibn al-Husayn. (2010). *Tafsir al-Sharif al-Murtada al-Musamma bi: Nafais al-Tawil*. 3 Vols., 1st Ed. Beirut: Mu'assasat al-A'lami lil-Matbu'at. [In Arabic]
- Tabatabai, Muhammad Husayn. (2011). *Al-Mizan fi Tafsir al-Quran*. Beirut: Mu'assasat al-A'lami lil-Matbu'at. [In Arabic]
- Tahir-Kohi, Fahimeh, Shah-Pasand, Elaheh. (2020). *The Nature and Reason for Prophet Solomon's (AS) Gifts in the Quran and the Torah*. *Meshkat Quarterly*, 39(148), 117-138. [In Persian]
- Tabarsi, Fazl ibn Hasan. (1993). *Majma' al-Bayan fi Tafsir al-Quran*. 10 Vols. Tehran: Nasir Khosrow. [In Persian]
- Tabari, Muhammad ibn Jarir. (1991). *Jami' al-Bayan fi Tafsir al-Quran*, 1st Ed. Beirut: Dar al-Ma'rifah. [In Arabic]
- Tusi, Muhammad ibn Hasan. (2010). *Al-Tibyan fi Tafsir al-Quran*. 10 Vols., 1st Ed. Beirut: Dar Ihya al-Turath al-Arabi. [In Arabic]

استناد به این مقاله: شاه سنائی، محمدرضا، شریفی، عباس. (۱۴۰۳). سربلندی حضرت سلیمان در آزمایش مرگ فرزند (آیه ۳۴ سوره ص) با محوریت سیاق، دو فصلنامه علمی سراج منیر، ۱۵(۴۹)، ۲۶۹-۲۹۳. DOI: 10.22054/ajsm.2024.76897.1985

Seraje Monir is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

